

TOTÁLNY OBRAZ. CHVÁLA MYSLENIA

PAVOL SUCHAREK, Inštitút filozofie a etiky, Filozofická fakulta PU, Prešov, SR

SUCHAREK, P.: A Total Image: Praise of Thinking
FILOZOFIA 71, 2016, No. 6, pp. 487-493

The essay is an attempt to think about the problem of thinking and its status. We want to find out whether thinking – not a thinker! – can or cannot be proud of itself. What is thinking doing when it is thinking (about an idea)? What is thinking and where is the idea? We primarily focus on by what thinking is transformed and formed. The term “event” has been chosen for this task. Who has, however, seen the event? Is there any possibility to imagine experience or make the event present in any particular way? Can thinking, in a certain moment, adhere to an idea in such a way that it becomes the idea and that it occurs? And what happens with the idea when such an event occurs?

Keywords: Thought – Event – „Between“ – Image – Vacuity – Bare reality

*Vymaž se, nikdo se nezajímá o to, co ty tomu řekneš!
To není jen morálka filosofické skromnosti;
znamená to, že filosof nemá provádět tezi toho,
co se mu jeví před očima.*

(Patočka 1993, 52)

Je takmer nemožné predstaviť si prácu myslenia, hovoriť o tomto zotrúvaní pri určitej myšlienke ako o diele, pretože toto dielo nie je mojím vlastným dielom – pôvodom myšlienky totiž nie je samo vedomie, myslenie. Na rozdiel od kritického komentára, predpokladajúceho určitý odstup a predbežné zhodnotenie, myslenie sa namáhavo usiluje ešte len o úprimný styk s myšlienkou, vždy hľadá vlastnú cestu, traverzuje cez dávno vychodené chodníčky legitímneho filozofického diskurzu. Číha na príchod myšlienky na tých najnepravdepodobnejších miestach. Myslenie na ceste k myšlienke vlastne ani nevie, či je táto myšlienka vôbec dosiahnuteľná, či sa zjaví a či to bude tá pravá, „jeho“ myšlienka. Pre mysliteľa totiž myšlienka rozochvievajúca jeho najhlbšie vnútro nepredstavuje informáciu, nie je to objekt, fenomén. *Ešte* tu nie je celá, hotová, dokonca ju nevidno ani len prichádzať, a odrazu je *tu*. Na jednej strane napäté očakávanie, to znamená určité vynútenie príchodu, na druhej strane vpád a prekvapenie (myšlienka si vždy dáva „načas“).

Pripomína mi to Maldineyho príhodu s poľovníkom na kamzíky, na ktorého sa spolu so svojím priateľom maliarom Tal Coatom obrátili s otázkou, v čom spočíva výnimočnosť poľovania. Čo sa odohráva v okamihu, keď sa na horskom hrebeni zrazu pred číhajúcim poľovníkom objaví zver? Poľovníkova odpoveď bola takáto: „Nevidno ju prichádzať. Iba keď je zrazu tu. Ako vánok. Ako nič. Ako sen.“ Maldineyho fenomenologická interpretá-

cia je nasledovná: „Toto zjavenie sa zveri na skalnom zráze v neopakovateľnosti prvého okamihu sa nepíše do nejakej predbežnej konfigurácie, ktorá bola doteraz tak starostlivo udržiavaná skúsenosťou, predvídavosťou a obozretnosťou, ktoré sú spojené s plánovitým poľovaním. Deje sa v prekvapení. Toto prekvapenie je cudzie očakávaniu, ktoré polarizuje a udržiava celú existenciu poľovníka vo vrhnutosti projektovania. Zjavenie pretrháva pradio samotného sveta poľovania. Kamzík sa nezjavuje v dopredu danom či dopredu známom priestore, ohraničenom nebom a zemou. Jeho zjavenie ide ruka v ruke s premenou miesta. Je bodom vybuchnutia, vytrysknutia poľa príhody a prijatia, ktoré otvárajú nový priestor a nový čas. Tu je pôvod, ktorý je odpoveďou na otázku *Kde?* Kde sa zjavil kamzík? Medzi nebom a zemou. Lenže kde a ako sa otvárajú nebo a zem a priestor medzi nimi? Akú má povahu otvorenosť ich manifestovania? Je to absolútne *medzi*. To v ňom sa otvára svet. Svet, jeho čas a priestor, ktorého bol poľovník, celkom pohltý svojím projektom, uvádzačom, náhle mizne a vynorí sa na mieste, ktoré nemožno situovať. Na mieste, ktoré jestvuje na spôsob absolútneho lokálu, do tohto achronického okamihu, tak ako Platónovo *ἐξαιφνης*“ (Maldiney 1994, 214).

Ide o výnimočný moment zjavenia sa zveri na horskom úpätí, ktorý sa vraj nedá porovnať s ničím iným. Prečo? Prečo ho neporovnať s napätým očakávaním a maximálnou koncentráciou, ktorá uvádza do súvisu myslenie, tento tak temný akt, činnosť s jeho pravou materiou, ktorou je určité, nikdy celkom neplánované „čosi“, neoddeliteľné od svojho vlastného zjavenia? Nerodí sa myslenie z tichého očakávania? A nie je toto očakávanie už od počiatku zavŕšené roztrieštením predbežných, dopredu pripravených a naplánovaných postupov? Nie je myslenie práve tým, čo vychádza myšlienke naproti vždy ako oneskorené, čo sa teda oneskoruje za tým, čo tak napäto očakávalo? Samozrejme, autentické myslenie nie je lov: mysliteľ a nezaujímá ani tak samotná materia-myšlienka, ako skôr prekvapivý spôsob jej príchodu. Mysliteľ si teda môže dovoliť určitý luxus: pomyslenie, že možno premrhal ten pravý okamih, ho nijako nevzrušuje – pokiaľ len nekomentuje, t. j. nekonštatuje úspešnú strelbu –, zotrúva v stave napätia, ba toto napätie stupňuje v konfrontácii s uplynulým zjavením, čelí samotnej možnosti zjavenia, sprístupnenia a otvorenia udalosti – naďalej bez pohnutia jastrí do prázdna. Už dávno zabudol, že tu prebehla nejaká zver a že tu nejaká myšlienka *bola*. Jestvuje v novom čase a novom priestore utkanom z dvoch neviditeľných vlákien: z tkaniva príchodu, udalosti (toho, čo bolo, nastalo) a z jej prijatia. Už neregistruje, neoznačuje: pod kryštalicke jasným povrchom poriadku vecí a ich funkčných poukazov jednoducho sleduje výplet a osnovu. Už vie, pozoruje, že skutočnosť je niekde inde – na pomedzí, v spleti alebo „medzi“ udalosťou a jej stávaním – a že je neviditeľná; vie, prečo sa filozofické pojmy javia ako prázdne, hoci pomenúvajú mnohé „skutočnosti“ – a má tak pripravenú odpoveď pre tých, ktorí sa slaboducho domnievali, že hovoria o skutočnostiach, zatiaľ čo vraj on viedol len prázdne metafyzické reči. Mysleniu sa odhaľuje svet diania: ten skutočný svet utkaný z neviditeľných vlákien príchodu udalostí a ich zániku či prerušenia, ktorý je tu oveľa skôr, než sa pred jeho zrakom spredmetní, než je daný. Myšlienka je možno práve tento záblesk rozstupu, hranice oddeľujúcej to, čo je dané, zmyslami postihnuteľné, predmetné a pomenovateľné, od toho, čo je touto transparentnosťou a otvorenosťou samou – absolútne medzi, absolútna limita,

ba z hľadiska bežného spôsobu vnímania vlastne chyba. Defekt spočívajúci v tom, že pretrháva to súvislé „pradivo sveta poľovania“, ktoré zvykneme uprostred vždy niečím zamestnaného života odbiť mávnutím ruky: *Vlastne to nič nebolo*, nič to neznamená. Myslenie tak možno chápať práve ako toto namáhavé hľadanie jazyka vyjadrujúceho vstup do tohto prázdneho intervalu pretáčajúceho automatický chod známosti a zmysluplnosti, projektu a výpočtu do režimu *neznámeho*: to, čo je nepredmetné (udalosť – kto kedy „videl“ udalosť?), otvára predou mnou hrozivo jednoduchú skutočnosť: dianie neredukovateľné na bytie, danosť. Myslím vždy za hranicami daného: „To, čo je skutočné, reálne, nikdy nie je danosť, ale vždy akoby čiastočka diania; aj kameň je svojím spôsobom udalosť“ (Petříček 2009, 54). Dôsledok: v dianí možno myslením vždy len blúdiť, nejstuje cesta späť, východisková pozícia – očakávanie – je už zásadne pozmenené otvárajúcim momentom skutočnosti, ktorej náhle zjavenie vo mne poháňa túžbu po jej ďalšom zjavení, prebúdzajúcom sa (pre mňa) vo mne samom. Čo na tom, že myslenie tohto procesu je od začiatku poznačené absenciou jasnosti a zrozumiteľnosti! Možno nám dnes chýba práve toto prázdne vedomie, možno sa musíme naučiť viac blúdiť než prebývať, myslieť myslenie ako predurčenie na to, pre čo sme sa nerozhodli a na čo v žiadnom prípade nie sme pripravení. Mysliteľ, dobre si vedomý toho, že veci nie sú všetko, je predurčený myslieť nemysliteľné, neslýchané, neviditeľné, nejstujúce – ako jeden z posledných privádza ku skutočnosti, to znamená *do sveta* všetkých tých, ktorí ešte snívajú, ktorí si otázku o skutočnosti ešte ani nepoložili. Vedie za ruku spiaceho, ktorý nevie, že sníva.

Udalosť bežne chápeme ako určitý časový výsek, ako niečo, čo nám natrvalo zostáva v pamäti alebo čo nás ešte len čaká; vnímame ju ako nejakú časovú epizódu. Udalosť má však oveľa dôležitejší, existenciálny význam, ktorý nesúvisí len s časovou dimenziou. Udalosť vždy uniká, pretože už nastala; to znamená, že už pretrhla pradivo sveta „poľovania“. Touto trhlinou sa predou mnou náhle otvára svet, v ktorom som. Jej príchod či nastúpenie však paradoxne nemôžem situovať do sveta – udalosť sa pre mňa neodohráva vo svete, naopak, *udalosť otvára svet* (pozri Maldiney 1991, 317), je to zakladajúci, ohromujúci moment reálna. Keďže moje myslenie nemôže tento okamih nijako anticipovať či predstihnúť, musím konštatovať jednu zvláštnu vec. V skutočnosti nie je matériou myslenia žiadny vecný problém, ale práve skutočnosť utkaná z neviditeľného pradiva diania.

Nastala udalosť a myslenie nastalo spolu s ňou, prepadol ho svet a vystavil myslenie jemu samému.

Vystavenie myslenia mysleniu, presnejšie, jeho zrodenie v spleti udalosti a jej uskutočnenia – okamih, keď nastáva udalosť a myslenie nastáva spolu s ňou – si však nemôžem predstavovať ako myšlienku, ktorá stojí náhle oproti môjmu mysleniu, akoby na jeho protiľahlej strane. Nie je „tam“, zatiaľ čo myslenie je kdesi „tu“. Myšlienka však, prísne vzaté, nie je ani „tu“, zdá sa, akoby sama otvárala cestu myslenia k nemu samému; cestu, ktorou sa možno mysliteľ ešte nikdy nepokúsil vydať. Kráča myslenie cestou k myšlienke samo, alebo je to naopak a myšlienka prichádza k mysleniu, aby ho prebudila? Myšlienka – nevedno kde presne je, ale určite nie v hlave – „začína ako prelomenie hraníc predstavi-

teľného“ (Petřiček 2009, 77), pričom to, čo je predstaviteľné, je vždy obrazné: „*Obrazy donnent à penser*, otváraju cestu mysleniu“ (Petřiček 2009, 77). Myslenie si však obraz nepredstavuje, nepremýšľá o ňom ako ničom oddelenom, myslenie myslí obraz samotný alebo premýšľá prostredníctvom obrazu. Myslenie je obrazné, je samotným obrazom. Hneď je však zrejmé, že hoci je tento obraz vlastne už dávno hotový, nemožno o ňom povedať viac ako to, že je a že sa najsilnejšie presadzuje práve vtedy, keď nie je zastúpený žiadnym znakom alebo ako nesprostredkovaný. Metaforicky vyjadrené, myslenie myslí principiálne vždy totálne: hoci sa na jeho periférii sem-tam mihnú nejaké zvyšky (predstavy, tvary, farby, tézy), myšlienka jestvuje naraz zvrchovane v sebe samej, to znamená, že sa stáva totálnym obrazom vtedy, keď nie je zastúpená žiadnym obrazom. Je to čosi ako brána do absolútnej prázdnej oblasti, prázdneho nezarámovaného obrazu plnosti všetkého. Vstup do tohto prázdneho priestoru, samozrejme, nie je možné ilustrovať inak než prostredníctvom obrazu – ale musíme si uvedomiť, že je to prázdny obraz a ako taký nemá nijaký objektívne komunikovateľný obsah; o ničom neinformuje, a azda preto sa fenomenologicky vypracované pojmy udalosti, inakosti, transparentnosti, diferencie, príchodu, otvorenosti môžu javiť len ako prázdne. Preto možno povedať, že medzi myslením a obrazom jestvuje veľmi zvláštna komplementárnosť, alebo dokonca konsubstanciálnosť, založená na transparentnosti. Keď chceme myslieť myslenie na základe spojitosti s obrazom, musíme pamätať na to, že tento obraz *nemá žiadny rám*, že obraz-myslenie je skutočne len ako číre a absolútne transparentné. V myslení ma prepadá skutočnosť, avšak toto zjavenie prebieha ako prekvapivý vpád diania a prekvapenie tým, že sa myslenie vôbec uskutočňuje.

V porovnaní s dobrou akademickou štúdiou či komentárom vyznieva toto esejistické priblíženie trochu zvláštne: ako vnútorne protirečivé, bezobsažné a v podstate bezvýznamné – ešte sa predsa nič nepovedalo. Zamyslime sa však nad tým, či práve takéto oslabené atribúty nie sú vzhľadom na prežívanie skutočnosti a myslenia najadekvátnejšie. A položme si otázku: Je možné predstaviť, znázorniť si takýto absolútny druh obrazu, ktorý by bol od počiatku nezarámovaný? Môže myslenie k myslenému v určitom okamihu prilnúť natoľko, že sa ním stane, že *myslenie nastane*?

Takýto obraz možno pri použití (a zároveň odstránení) vizuálnych metafor naozaj vymyslieť. Predstavme si ho teda ako inštaláciu v galérii moderného umenia: Ako divák sa voľne pohybujem priestrannými podlažiami, keď si uprostred miestnosti všimnem malý štítok, na ktorom je nápis:

Holá skutočnosť

Nič viac. Podľa štítku môžem usudzovať na to, že pred sebou predsa len mám nejaké dielo, nazriem do katalógu a presvedčím sa, že dielo bolo naozaj „inštalované“. Ocitol som sa pred obrazom, ktorý nevidím, o ktorom nevedno, kde presne sa nachádza, a ktorý zároveň nič nezobrazuje. Môžem si povedať: Asi sa niečo stalo, niekto dielo poškodil alebo ho preniesli inam a zabudli na štítok, ten tu nemá čo robiť, nedáva to žiadny zmysel – kde je dielo? Je to bežná zmyslová pochybnosť sprevádzajúca vykoľajenie vecí z ich

bezproblémového chodu. V danom prípade vo mne dielo nič nevyvolá a ľahko sa môže stať, že podľahnem dojmu akéhosi šarlatánstva. Nič nezobrazujúce dielo pojmem ako neúčinné. Lenže štítok tu je ako jeho hmatateľný dôkaz, a preto sa zamyslím: Čo ak je to predsa len obraz, dielo? Do tohto nič nezobrazujúceho okamihu sa potom zapojí vnímavá a abstrahujúca myseľ a náhle pochopí: Toto je naozaj celá skutočnosť, ktorá na svoje zobrazenie nepotrebuje obrazné sprostredkovanie; holá alebo celá skutočnosť vyjadrená bez pomoci znakov: obraz, ktorý je totálny v absencii akéhokoľvek obrazu. Holé nič, a predsa tá najhmotnejšia, najrealistickejšie stvárnená skladba, dokonalá kompozícia, samotné žriedlo myslenia. Totálny obraz je teda nielen možný, on je *skutočný*, avšak v absencii akéhokoľvek obrazu.

Na takomto prázdnom obraze, ktorý by nebol len reprezentantom skutočnosti, ale jej čírym zhmotnením, pretože by ju nemenil, nečlenil, neskrášľoval, neohraničoval, je zaujímavých niekoľko vecí. Predovšetkým, o tomto obraze možno premýšľať ako o jedinom realistickom obraze – skutočnosť tu na svoje zobrazenie nepotrebuje sprostredkujúcu inštanciu, žiaden nástroj, náter, farbu, tvar. Obraz teda nezobrazuje skutočnosť, on ju zjavuje. V tomto zjavení však zjavované absolútne prilieha k tomu, čo zjavuje – medzi obrazom skutočnosti a skutočnosťou samou nemožno viesť žiadny rez. Obraz mi predsa neprekryl vonkajšiu skutočnosť (skutočnosť „za“ dielom); návštevníci galérie ani ostatné umelecké artefakty, podlaha podo mnou, hra svetla a tieňov, skrátka všetko to, normálne vidím, sa nikde nestratilo. Zmenil sa len štatút týchto vecí – odrazu nadobudli mystický charakter absolútnej skutočnosti. Predtým tu len jednoducho *boli*, odrazu *sú*, *existujú*. A ďalej, plnosť, jednota, hustota a hĺbka celej skutočnosti je tu iluminovaná tou najtransparentnejšou zo všetkých transparentností: ničím. *Ničím* alebo prázdnom, nie však nebytím, negáciou, ničotou alebo chýbaním. Prázdno tu nie je ničím v zmysle nejakej drieajúcej „možnosti niečoho“, Prázdno je na tomto obraze Všetkým, celou skutočnosťou. Skutočnosťou obsiahnutou v zjavení odohrávajúcim sa mimo vedomej kontroly; odrazu vyvstáva a zároveň ponecháva priestor svojho zjavovania absolútne otvorený.

Predtým som bol so svetom len oboznámený, odrazu som s ním, so skutočnosťou v bezprostrednom kontakte, môžem ňou slobodne prechádzať, komunikovať s ňou, zrazu – možno po prvý krát v živote – naozaj vnímam skutočnosť. Toto živé spojenie však predchádza určitá špecifická prax, dobre známa nášmu mysliteľovi: škrtnutie sveta, destabilizácia objektu, prelomenie hraníc predstaviteľného, priznanie nevedenia, slepota. *Aby som uvidel, skutočne musím oslepnúť, pretože musím abstrahovať*, pretože si musím osvojiť celkom odlišnú (totálnu) perspektívu myšlienky totálneho obrazu. Až tá mi náhle umožní vidieť skutočnosť ako niečo, čo sa mi nanucuje s absolútnou silou, ako niečo, čo má zmysel v sebe samom – totiž udalosť, ktorú nemožno jednoducho len konštatovať. Je tu, samozrejme, možnosť, že zdravým sedliackym rozumom *pochopím* zmysel diela; môžem na základe porozumenia vidieť, spozorovať, môžem si teda povedať: To je zaujímavé, autor týmto neviditeľným dielom sprostredkoval celý obraz skutočnosti. A takisto môžem na základe abstrahujúceho videnia – slepoty – obrazu celkom dobre porozumieť.

Je však jasné, že zmyslom diela nie je len porozumenie alebo prosté konštatovanie: Je tu skutočnosť – cez seba a sebou pretekajúci nezobraziteľný význam, ktorý „nemá

znak a ktorý sa vo svojom darovaní najsilnejšie dáva tam, kde sa zjavuje vo svojom najslabšom znaku; tam, kde je znak sám osebe bezvýznamný a rovná sa nule“ (Maldiney 1994, 196). To, na čo je tu myslenie vyzvané, nie je prostá konštatácia skutočnosti, nie je to dokonca ani len konštatovanie tohto prázdna alebo abstraktnej „medze“ medzi myslením a samotnou skutočnosťou: zmysel totálneho obrazu (ktorý môže byť totálny skutočne iba v myslení) vrcholí v niečom, čo zasahuje nielen moje myslenie, ale aj celé moje jestvovanie. Aby som sa s touto skutočnosťou stretol, musím ňou žiť, musím ju v sebe prežiť, inými slovami, skutočnosť môžem vnímať len pod podmienkou, že sa jej vystavím, že ju uskutočním. Prázdno obrazu preto nie je len najpresnejšou kópiou skutočnosti; je jej *metamorfózou*. Toto uskutočnenie je opakom prostej konštatácie, t. j. bezmyšlienkovitého pochopenia alebo objektivizujúceho vnímania. Mysleniu sa tvárou tvár totálnemu obrazu otvára šanca zakúsiť udalosť, pri ktorej môže samo seba aktívne prežívať ako jej súčasť. A nielen to. Je tu šanca, že sa tu myslenie vystaví zároveň sebe samému; vďaka tomu, že sa myslenie otvorí neviditeľnému prázdnu, obracia sa paradoxne na skutočnosť, ktorá sa v tomto obrate zjavuje ako to, čo sa zase obracia naň: Vďaka prázdnu je tu myslenie vystavené sebe samému. Spoluúčasť alebo živé existenciálne uvedomenie či prežívanie sú možné, sú dokonca nutné: moja existencia bola zasiahnutá. Nastala udalosť a myslenie nastalo spolu s ňou – samotná udalosť, v ktorej sa obraz artikuluje ako to, čo je zobrazované, v ktorej sa myslenie prepája s mysleným, prežívané s prežívaním, existencia s esenciou. Udalosť rovnako existenciálna ako estetická.

Celá skutočnosť sa predo mnou a druhými môže zjaviť len vďaka prázdnote, ktorú ale musím nejako exponovať, musím ju alebo vymyslieť, alebo skutočne inštalovať, musím teda vytvoriť určitý, hocako abstraktný, poukaz. Musím ju pre seba a druhých označiť. Logika vecí však hovorí jasnou rečou: Myslenie sa ku skutočnosti nepribližuje v dôsledku slobodného rozhodnutia. To, čo myslenie musí myslieť (aby sa potom bolo možné rozhodnúť skutočnosť ako premieňajúcu udalosť akceptovať, alebo poprieť či jednoducho len konštatovať), môže byť predmetom jeho voľby až *ex post facto*. Na začiatku bola skutočnosť, skutočnosť zakladá možnosť. Ako hovorí Maldiney, vstup myslenia do tohto prázdneho intervalu, do tohto „medzi“ „predchádza každú možnú motiváciu. Náhle v ňom odkrývame seba samých ako tých, ktorí *podliehajú existencii*; tomu, čo pre nás napriek bežnému používaniu tohto slova až doteraz nebolo ničím a čo sa v nás objavuje tým, že nás uchvacuje. Nemôže ho anticipovať nijaké *a priori*“ (Maldiney 1994, 215). Udalosť zjavenia skutočnosti prostredníctvom umeleckého diela je teda premieňajúcou udalosťou: neodohráva sa v dopredu známom svete, pretože otvára a sprístupňuje svet. Zároveň sprítomňuje moju vlastnú existenciu, moje myslenie tak, že ich rozpúšťa a oslepuje, že ich premieňa – existencia a myslenie tu odhaľujú svoju prechodnú formu. „Pozorujú“, že sa dejú skôr zvonku než zvnútra. Skutočnosť sprostredkovaná prázdny dielom, ničím je *holá skutočnosť* – „ako to, čo sme neočakávali, no len čo sa zjavila, je tu akoby odjakživa. Vytvára očakávanie neočakávaného v okamihu, keď toto očakávanie završuje. To je dôvod, prečo jestvuje iba vo svojom vrchole“ (Maldiney 1994, 202) Myslenie sa takto pôvodne odhaľuje ako estetická skúsenosť, nielen ako *Erlebnis*, zážitok, ale aj ako *Ereignis*, premieňajúca udalosť. Možno v ňom od začiatku absentuje akákoľvek predmetná jas-

nost', no v okamihu postrehnutia toho, čo od neho vyžaduje skutočnosť, to znamená zoči-voči tomu, čo k nemu nevyhnutne prichádza, má k dispozícii úplne všetko, môže sa stať tým, čím už dávno je. Myslieť neznamená myslieť v tézach a riešiť dopredu pripravené problémy. Znamená to oddať sa závratu z toho, že skutočnosť (a myslenie tiež) možno nanovo vynachádzať, vysloviť a poukázať na ne v procese univerzálneho zjavovania. Úlohou myslenia je myslieť, nie rozhodovať o tom, čo sa tu deje.

Literatúra

- MALDINEY, H. (1994): *Esquisse d'une phénoménologie de l'art*. In: Escoubas, E., Giner, B.: *L'art au regard de la phénoménologie*. Toulouse: Presses Universitaires du Mirail, 197-250.
- MALDINEY, H. (1991): *Penser l'homme et la folie*. Grenoble: Jérôme Millon.
- PATOČKA, J. (1993): *Úvod do fenomenologické filosofie*. Praha: OIKOYMENH.
- PETŘÍČEK, M. (2009): *Myšlení obrazem*. Praha: Herrmann & synové.

Príspevok vznikol v Inštitúte filozofie a etiky Prešovskej univerzity ako súčasť riešenia grantovej úlohy VEGA č. 1/0481/15 pod názvom *Projekty estetizácie existencie v súčasnej filozofii a kultúre*.

Pavol Sucharek
Inštitút filozofie a etiky FF PU
17. novembra 1
080 01 Prešov
Slovenská republika
e-mail: pavol.sucharek@gmail.com